

доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/11914> (дата звернення: 26.03.2021). – Назва з екрана. – Дата публікації: 15.05.2020.

9. Петренко В. М. Блог, сайт, YouTube як електронні інформаційні ресурси / В. М. Петренко // Бібліотека: місце традицій, простір інновацій : матеріали круглого столу, присвяч. 55-річчю наук. б-ки Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв, Київ, 30 листоп. 2018 р. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. – С. 102–104.

Бичко О. М., Кандул А. Г., Нагорна Н. В.
Наукова бібліотека Хмельницького
національного університету

Основні напрями інформаційно-бібліографічної діяльності: виклики сучасності

У статті розглянуто особливості організації роботи інформаційно-бібліографічного відділу в дистанційному форматі, забезпечення віддаленого доступу до ресурсів та послуг. Відображено застосування сучасних технологій та сервісів для обслуговування віддалених користувачів. Визначено перспективні напрями розвитку інформаційно-бібліографічної діяльності.

Ключові слова: *інформаційно-бібліографічна діяльність, дистанційне обслуговування, пандемія COVID-19, бібліотечні сервіси, напрями розвитку.*

Сучасні технологічні процеси змінюють діяльність та послуги бібліотек, формати комунікацій, потреби користувачів, з'являються нові умови та перспективи розвитку книгозбірень. Бібліотеки університетів, напрями діяльності яких пов'язані із реалізацією освітніх програм закладів вищої освіти (далі – ЗВО), перебудовують свою роботу відповідно до нових вимог, що стоять перед вишами.

Світова пандемія COVID-19 та перехід університетів на дистанційне навчання спонукали бібліотеки дуже швидко змінити свою діяльність, впроваджуючи форми та методи для оптимізації роботи з користувачами в онлайн-режимі. Організація дистанційного обслуговування дала можливість визначити основні потреби та проблеми віддалених користувачів, оцінити наявні електронні ресурси, їх затребуваність та розпочати використання нових бібліотечних сервісів.

Мета статті – розглянути роботу інформаційно-бібліографічного відділу НБ ХНУ під час пандемії та визначити стратегічні напрями діяльності в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій.

Проблематиці дистанційного обслуговування в бібліотеках ЗВО присвячено чимало публікацій як у вітчизняних, так і в зарубіжних джерелах. Окремі аспекти цього питання розглядаються у працях Т. Колесникової, О. Білик, Т. Богуш, Л. Діденко, Ю. Горбань, К. Казанцевої, Н. Редькіної та ін.

Екстрений перехід до дистанційного навчання показав, що для успішного функціонування онлайн-навчання університету необхідно володіти трьома базовими складовими: необхідною інфраструктурою, відповідним контентом, підготовленими фахівцями [1]. У цих умовах книгозбірня університету стає важливою ланкою в реалізації освітніх програм. Під час карантину основне завдання інформаційно-бібліографічного відділу НБ ХНУ залишилося незмінним - інформаційна підтримка навчального та наукового

процесів. Проте змін потребували організація віддаленої праці та види послуг, які надавалися.

Вже на першому етапі стало зрозуміло про можливість переведення в дистанційний режим довідково-бібліографічної роботи, яка останні роки ґрунтується на використанні електронних ресурсів.

Основні способи реалізації віддаленої роботи:

- наявність технічного забезпечення (комп'ютера, планшета, смартфона тощо);
- наявність доступу до мережі інтернет;
- можливість підключення до віддаленого робочого столу;
- розширення діапазону послуг та ресурсів, які можна надати в дистанційному режимі (онлайн, телефоном, е-поштою);
- використання сервісів Zoom, Viber тощо.

Перше завдання, яке стояло перед бібліографами – це перехід на віддалене інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів. Сервіси і ресурси для такого обслуговування існували і раніше: віртуальна довідкова служба, відкритий доступ до ресурсів власної генерації, віддалений доступ до передплачених ресурсів, інформування науковців електронною поштою у режимі ДОК та ВРІ тощо. Однак, незважаючи на наявність досвіду обслуговування користувачів на відстані, довелося змінювати та розширювати спектр технологій та послуг.

Переважну більшість бібліографічних довідок та консультацій почали виконувати через віртуальну довідку, електронну пошту, Viber та телефон. У дистанційному режимі науковці отримували індивідуальні консультації з використання наукометричних БД, розміщення матеріалів у репозитарій, оформлення бібліографічної інформації тощо.

Якщо для інформування викладачів використовувалися різні електронні засоби (e-mail кафедр та факультетів, інформаційна система «Електронний університет»), то прямих комунікацій зі студентами, на цей час, на жаль, не було. Для ефективного спілкування необхідно було враховувати запити молоді, яка відрізняється мобільністю, креативністю, гіперактивністю, кіберсоціалізацією тощо. Тому найбільш ефективним способом доведення інформації є сайт бібліотеки та соціальні мережі, які дозволяють заохотити користувачів скористатися ресурсами бібліотеки, акцентувати увагу на можливостях та перевагах онлайн-обслуговування. Соціальні мережі – це представництво бібліотек, де є можливість оперативно поділитися новинами про важливі події, повідомленнями про ресурси книгозбірні, викласти медіа-інформацію, а також це майданчик для спілкування та обміну думками. Завдання бібліотеки полягає у тому, щоб користувач не просто блукав Інтернетом, а як можна частіше відвідував саме бібліотечні представництва в мережі, черпав на цих сторінках корисну, цікаву, достовірну інформацію, включався в діалоги, залишаючи коментарі до постів, висловлюючи свої судження з різних питань [2]. Карантинні обмеження спонукали активізувати діяльність бібліографів НБ ХНУ в соцмережі «Фейсбук», значно збільшити кількість повідомлень, які відображають широкий спектр довідково-бібліографічної роботи.

Другий важливий напрям роботи – це наповнення новою інформацією баз даних та рубрик на сайті бібліотеки. Варто зазначити, що завдяки організації відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення доступу до віддаленого робочого столу стало можливим здійснення аналітичного розпису періодичних видань для БД «Електронний каталог». За умов карантину з'явилось більше часу на коригування описів електронного каталогу: виправлення граматичних помилок та недоліків у різних полях метаданих. Найбільш затребуваними в період пандемії виявилися ресурси бібліотеки, які і раніше користувалися попитом: БД «Електронний каталог», БД «Електронна бібліотека», Інституційний репозитарій тощо. Додатково користувачам пропонували добірку інформаційних джерел, що надали видавництва, бібліотеки та установи у вільному доступі на час карантину. Слід зауважити, що на сайті бібліотеки пропонується широкий асортимент бібліографічної продукції у вигляді електронної бібліографії – це вебліографічні списки

різної тематики що містять адреси сайтів та інтернет-ресурсів на допомогу освітній та науковій діяльності. Зокрема, рубрики «Корисні посилання», «Бази даних (іноземні), «Академічна доброчесність» тощо.

Серед дистанційних послуг книгозбірні – надання доступу до наукових та освітніх ресурсів, наукометричних баз даних та міжнародних видавництв (Web of Science, Scopus, ScienceDirect, Springer Nature). З початку карантину продовжують реалізовуватись основні напрями популяризації та використання Scopus та WoS: інформаційна підтримка, консультаційна допомога, освітня діяльність, відстеження публікаційної активності науковців тощо. Важливу роль у цьому відіграє сайт бібліотеки, який постійно вдосконалюється та сприяє науковій діяльності університету. Для забезпечення інформаційної підтримки професорсько-викладацького складу з наукометричної тематики на сайті створено розділ «Наукометрія», який містить рекомендації з підвищення рейтингу університету та вчених [3]. Використовуючи електронну пошту, Viber, телефон та інформаційну систему «Електронний університет», фахівці здійснювали інформування викладачів згідно з визначеними темами з використанням світових наукових ресурсів, надавали довідки чи списки наявності наукових праць авторів у WoS та Scopus, здійснювали консультування дослідників щодо роботи з архівами відкритого доступу, створення наукових профілів, роботи з бібліографічними менеджерами EndNote, Mendeley тощо.

Дистанційно продовжувалася робота, спрямована на розвиток репозитарію як ресурсу відкритого доступу, який впливає на імідж університету та підвищує його рейтинг. Здійснювалося редагування тематичного рубрикатора, налагоджено систему розміщення кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти. Велика увага приділялася змістовному наповненню: науковість, різноманітність та оригінальність матеріалів, охоплення різних галузей знань, наявність публікацій англійською мовою тощо.

У надзвичайній ситуації не припинялась освітня діяльність бібліотеки. Заняття з основ інформаційної культури вдалося провести у традиційному форматі з дотриманням всіх протиепідеміологічних вимог, але час вимагає використання нових форм, розрахованих на віддаленого користувача. Тому на допомогу першокурсникам створено та розміщено на сайті бібліотеки 2 презентації: «Ресурси та сервіси бібліотеки» та БД «Електронний каталог». Для підвищення інформаційної культури використовуються інноваційні форми проведення занять. Характерною рисою цього періоду стало проведення занять зі студентами на платформі Zoom. Зокрема, значну увагу приділено поширенню знань і навичок щодо основних принципів академічної доброчесності в університеті. Працівниками бібліотеки проводяться заняття «Академічна доброчесність. Пошук наукової літератури», де розглядаються теми інформаційної грамотності, особливості академічного письма, різноманітні аспекти відкритої науки.

Одним із пріоритетних напрямів науково-бібліографічної діяльності є бібліографування творчого доробку науковців університету, укладання та видання бібліографічних покажчиків. В умовах карантину ця робота не припиняється, а джерельна база відбору документів для створення покажчика у значній мірі переміщується в інтернет-простір та включає різні повнотекстові БД, які дозволяють переглянути *de visu* в електронному вигляді. Це позитивно впливає на якість бібліографічного відбору матеріалів, дотримання бібліографічних стандартів. Зокрема, для відбору матеріалу, крім електронних ресурсів НБ ХНУ (БД «Електронний каталог», «Електронна бібліотека», Інституційний репозитарій ХНУ), використовують інтернет-ресурси: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Хмельницька ОУНБ, Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Електронна бібліотека НАПН України, Google Scholar, наукометричні БД Scopus та WoS, Національний репозитарій академічних текстів тощо.

Слід зауважити, що карантинні обмеження вплинули також на тему колективного дослідження бібліографів «Бібліотечні сервіси на допомогу інтеграції університетської науки у світовий інформаційний простір». Предметом вивчення стали функціональні переваги бібліографічних менеджерів EndNote та Mendeley, що є інструментами наукометричних

платформ Web of Science та Scopus. Це програми, які розроблені для зберігання бібліографічних даних, повних текстів та оформлення посилань і списків літератури. Дані системи дозволяють автоматизувати ряд завдань, що виникають у процесі наукової діяльності: створення колекцій публікацій, систематизація та складання їх бібліографічного опису, створення коротких рефератів та анотацій, цитування та складання переліку посилань. Отже, популяризація та використання сервісів з підтримки наукових досліджень мають стати важливими напрямками роботи університетської книгозбірні.

В умовах карантину у бібліотекарів з'явилися додаткові можливості для розвитку нових навиків та компетенцій, для відвідування онлайн-вебінарів та лекцій. За короткий час довелось опанувати вебсервіси для розвитку систем комунікації, інформування та інших послуг, а також вебтехнології створення та розміщення ресурсів. Карантинні обмеження призвели до перерозподілу роботи між працівниками для ефективного виконання професійних завдань. Багато чого довелося робити вперше. Під час пандемії бібліотечні фахівці продемонстрували здатність адаптуватися до кризових ситуацій та проявили вміння надавати нові дистанційні послуги.

Досвід практичної діяльності бібліотеки показує, що в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій потрібний сервіс-орієнтований підхід для визначення стратегічних цілей інформаційно-бібліографічної діяльності. Це невід'ємна складова конкурентоспроможності та збереження читацької аудиторії, тож бібліографи мають і надалі здійснювати пошук нових форм роботи.

Отже, виходячи з вимог часу, перспективними напрямками розвитку інформаційно-бібліографічної діяльності є:

- підвищення якості інформаційної підтримки дослідницької діяльності: забезпечення науковими повнотекстовими базами даних, надання доступу до наукометричних платформ світового рівня, створення нових БД власної генерації;
- сприяння відкритому доступу до наукової інформації: підтримка відповідних проєктів, розвиток репозитарію та архівування наукових електронних ресурсів;
- підвищення інформаційної культури користувачів: популяризація академічної доброчесності; створення презентацій та відеоматеріалу з основ інформаційної культури, академічного письма, наукового пошуку інформації для дистанційного навчання віддалених користувачів та розміщення на сайті бібліотеки;
- розвиток віртуального обслуговування: розширення спектра дистанційних інформаційних послуг, перебудова системи обслуговування користувачів завдяки використанню веб-сервісів (віртуальне обслуговування, телефон, е-пошта, Zoom, Viber тощо);
- розвиток комунікації з факультетами та кафедрами університету: реалізація спільних проєктів, популяризація ресурсів та послуг бібліотеки через рекламу, інформаційні заходи, соціальні мережі та сайт;
- бібліографування творчого доробку працівників університету, укладання та видання бібліографічних покажчиків;
- розвиток електронних бібліографічних інструментів для пошуку інформації, популяризація та використання бібліографічних менеджерів.

Із вищевказаного можна зробити висновок, що хоча сучасні технології змінюються надзвичайно швидко, але при цьому вони допомагають бібліотекам працювати більш продуктивно, підвищуючи конкурентоздатність, розвиваючи нові способи і форми інформування користувачів [4]. Використання новітніх бібліотечних сервісів відкриває новий рівень можливостей для довідково-бібліографічного обслуговування користувачів, дозволяє працювати більш ефективно та пропонувати послуги у зручному форматі.

Список використаних джерел:

1. Казанцева К. Б. Вузовская библиотека в условиях цифровой трансформации университета / К. Б. Казанцева // Информатизация образования и методика электронного обучения: цифровые технологии в образовании : тр. IV Междунар. науч. конф. – Красноярск, 2020. – С. 151–156.
2. Мацей О. О. Реклама університетської бібліотеки в соціальних мережах. Основні напрямки популяризації діяльності / О. О. Мацей // Бібліотека в освітньому просторі. – 2019. – № 24 : Сучасна бібліотечна практика : досвід роботи НБ ХНУ. – С. 50–60.
3. Бичко О. М. Інноваційна діяльність бібліотеки в контексті використання наукометричних ресурсів / О. М. Бичко [Електронний ресурс] // Л. У. Биковський: видатний бібліотекознавець, упорядник університетської книгозбірні (до 125-річчя від дня народження) : матеріали круглого столу, 17 груд. 2020 р. – Кам'янець-Подільський, 2020. – Режим доступу: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3758>. – Назва з екрана.
4. Редькина Н. С. Сервис-ориентированные технологии в развитии библиотек: опыт евразийских стран / Н. С. Редькина // Учёные записки / Алт. гос. ин-т культуры. – Барнаул : Изд-во АГИК, 2018. – № 2 (16). – С. 148–151.

УДК : 025.26:027.7(477.43)

Диха С. В.,
завідувачка відділу зберігання фондів НБ ХНУ
Молчанова С. А.,
завідувачка науково-методичного відділу НБ ХНУ

Актуалізація бібліотечних ресурсів засобами обмінного фонду

У статті розглядаються стан та проблеми взамовикористання обмінних фондів бібліотек вищих закладів освіти МОН України на прикладі роботи Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету. Розглянуто питання формування обмінного фонду через впровадження процесів автоматизації в роботу Наукової бібліотеки через створення бази даних з книгообміну.

Ключові слова: *обмінні фонди, книгообмін, бібліотеки вищих закладів освіти, Наукова бібліотека Хмельницького національного університету.*

Останнім часом комплектування книжкового фонду бібліотек закладів вищої освіти зазнає певних труднощів. Кошторисами установ та організацій все менше виділяється коштів на придбання нових видань для книгозбірні, внаслідок чого відбувається старіння наявного фонду, тож новою літературою з різних галузей знань фонди практично не поповнюються. Ті одиничні видання, які вдається придбати, надходять в одному примірнику, що унеможлиблює забезпечення читацьких потреб необхідними документами. Водночас багато видань, досить цінних і необхідних читачам, зберігаються в обмінно-резервних фондах інших бібліотек і залишаються одним із джерел документопостачання, відкриваючи цілком реальні практичні можливості для бібліотек. Проте ці можливості реалізуються недостатньо. У книгозбірнях, де обмінний фонд не розглядається фахівцями як засіб комплектування фондів новою науковою літературою, бібліотечні фонди практично не поповнюються. Лише деякі з бібліотек вищих